

Anna Janicka¹

Zniszczenia i straty wojenne poniesione przez rolnictwo województwa krakowskiego w wyniku II wojny światowej

Streszczenie

W okresie II wojny światowej cały obszar Polski dwukrotnie stał się terenem działań wojennych, które odcisnęły swoje negatywne piętno na życiu ludności. Równie duże, a nawet większe straty spowodowała wroga okupacja. Wskaźnik zniszczeń na 1 mieszkańca był w Polsce najwyższy na świecie. Polityka rabunkowa przyczyniła się do nadmiernej eksploatacji krajowych zasobów, dochodu społecznego i majątku narodowego.

Sytuacja rolnictwa na terenie województwa krakowskiego po II wojnie światowej była bardzo trudna, zwłaszcza w obszarze pasa przyfrontowego. Szkody wyrządzone przez okupanta niemieckiego miały wielostronny charakter. Ucierpiała produkcja roślinna, zwierzęca, gospodarstwa rolne. Poprzez budowę schronów, poligonów, okopów i bunkrów zniszczono duże powierzchnie ziemi ornej i zasiewów. Pola były zaminowane, zachwaszczone, wyjałowione. Ziemia leżała odłogiem. Brakowało zwierząt pociągowych i rzeźnych. Wywieziono zwierzęta zarodowe. Niszczono domy, budynki gospodarcze, maszyny i narzędzia rolnicze. Poważnym problemem była dewastacja drzewostanu w lasach.

Rozmiary szkód i zniszczeń powiększyły oddziały Armii Czerwonej, niszcząc, grabiąc, plądrując i rekwirując różne przedmioty. Przegon zdobytecznego bydła oraz wypas stada zbożem chlebowym doprowadził do ograniczenia zapasów paszy i żywności dla miejscowej ludności. Za pomocą granatów zdewastowano stan zarybienia w rzekach i stawach.

Wszystko to wpłynęło na katastrofalne położenie materialne ludności wiejskiej oraz na drastyczny spadek produkcji rolniczej. Przed województwem krakowskim stało trudne zadanie odbudowy rolnictwa ze zniszczeń wojennych.

Słowa kluczowe: szkody wojenne, gospodarka, okupacja niemiecka, Armia Czerwona

¹ Dr inż. Anna Janicka, Katedra Ekonomii i Gospodarki Żywnościowej, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, e-mail: anna.janicka@urk.edu.pl, nr ORCID 0000-0001-9836-992X.

Wstęp

Szkody wyrządzone przez oddziały nieprzyjaciela podczas II wojny światowej miały wielostronny charakter. Straty poniosły zarówno miasta, jak i wsie, m.in. z racji masowej rekwizycji inwentarza żywego, zaminowanych i wyjałowionych pól (zwłaszcza w pasie przyfrontowym) i związanego z tym spadku produktywności, zniszczenia lub poważnego uszkodzenia zabudowań gospodarskich, narzędzi i maszyn rolniczych, urządzeń fabrycznych. Wielkie straty w życiu gospodarczym powstały również wskutek wywozu ludności, rabunku i niszczenia mienia, wartości kulturalnych (zabytków, zbiorów, bibliotek i innych), zniszczenia drzewostanu w lasach. Szczególnie duże szkody odnotowano w okresie wypierania armii niemieckiej z terenów okupowanych, m.in. z powodu celowej dewastacji lub wywozu do Niemiec wszystkiego, co cenne. Do powiększenia rozmiarów zniszczeń przyczyniły się oddziały Armii Czerwonej, m.in. niszcząc rybostan w rzekach i stawach, zasiewy wskutek przepędu bydła czy dokonując bezprawnych rekwizycji. Skutkiem takiej rabunkowej polityki było zubożenie ludności, a także trudności aprowizacyjne, utrata materiałów i zapasów do produkcji rolniczej i przemysłowej.

Celem artykułu jest pokazanie rozmiarów zniszczeń oraz strat w rolnictwie województwa krakowskiego powstałych wskutek działań wojennych związanych z II wojną światową oraz okupacją niemiecką w tym okresie. Cel badawczy postawiony w artykule został zrealizowany dzięki zastosowaniu metody badawczej polegającej na analizie dokumentów archiwalnych. Bazę źródłową stanowiły materiały Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego (UW Kr) zgromadzone w Archiwum Narodowym w Krakowie (AN Kr). Wykorzystane w niniejszej publikacji dokumenty UW Kr, sygn. UW II 1914a,b; UW II 374; WUZ Kr 17 nie posiadają paginacji.

Straty wojenne w polskim rolnictwie

Podczas II wojny światowej na całym obszarze Polski dwukrotnie toczyły się działania wojenne², co miało swoje poważne i dalekosiężne skutki. Równie duże straty (a nawet większe niż ściśle wojenne) spowodowała wroga okupacja kraju. Niemcy uważali, że państwo polskie prze-

² 1 IX 1939 r. – hitlerowskie Niemcy rozpoczynają działania zbrojne przeciw Polsce; 17 IX 1939 r. – agresja ZSRR na Polskę. 1944/1945 r. – wkroczenie Armii Czerwonej do Polski (Kaczmarek 2014: 380, 387, 475, 494).

stało istnieć i w związku z tym mają na jego terytorium nieograniczoną władzę. Od pierwszych chwil rościli sobie prawo do zagospodarowania kraju według własnych celów. W polityce okupacyjnej w zakresie gospodarki narodowej przeplatały się trzy różne tendencje, z których każda potęgowała rozmiar strat. Od pierwszych chwil wrogie władze dążyły do wcielenia aparatu gospodarczego terenów okupowanych w służbę niemieckiej wojennej polityki gospodarczej. Z drugiej jednak strony władze te prowadziły w dziedzinie gospodarki politykę rabunkową, nadmiernie eksploatując krajowe zasoby, dochód społeczny i majątek narodowy. Ponadto rozpoczęła się planowa akcja niemiecka polegająca na niszczeniu i zepchnięciu na najniższy poziom elementu polskiego zarówno w dziedzinie własności i posiadania, jak i warunków pracy i płacy, aprowizacji i warunków mieszkaniowych (BOW 1947: 5, 8, 14).

Po zakończeniu wojny przystąpiono do szczegółowego szacunku zniszczeń wojennych, licząc na szybkie uzyskanie reparacji po konferencji pokojowej (Kaczmarek 2014: 560). Straty te obliczono w stosunku do Polski w granicach powojennych, nie włączając tzw. Ziem Odzyskanych. Miernikiem zniszczeń był złoty według wartości na dzień 1 września 1939 r. (BOW 1947: 4). Ogólną wartość strat materialnych Polski w granicach z 1945 r. oszacowano na 258 mld zł paritetu z 1927 r. Wskaźnik zniszczeń w przeliczeniu na 1 mieszkańca był w Polsce najwyższy na świecie. Dane te nie zawierają zniszczeń i grabieży majątku produkcyjnego dokonanych przez Armię Czerwoną (Roszkowski 2007: 170).

Z powodu II wojny światowej majątek narodowy w granicach Polski Ludowej zmniejszył się o 38%³ (Kaczmarek 2014: 561; Kaliński, Landau 2003: 183). Niemiecka polityka w zakresie gospodarki narodowej przyczyniła się do dużego zubożenia kraju. Zniszczono znaczną część kapitału narodowego, aparat produkcyjny, wymienny, zapasy, nieruchomości. Na podstawie danych Biura Odszkodowań Wojennych straty bezpośrednie w rolnictwie, ogrodnictwie, kulturach specjalnych wynosiły 11 302 mln zł, zaś w leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie 3 579 mln zł. Natomiast wartość zabranej produkcji rolnej w okresie okupacyjnym oszacowano na 6 062 mln zł (BOW 1947: 17, 31, 38).

Straty w rolnictwie były bardzo istotne dla ogólnej sytuacji gospodarczej kraju (Kaliński, Landau 2003: 184). Dotyczyły one m.in. dewastacji gruntów, zabudowań i inwentarza żywego (Roszkowski 2007: 170). Wskutek bezpośrednich działań wojennych około 467 tys. gospo-

³ Dochód narodowy ogółem (1938 r. = 17,7 mld zł): w 1945 r. wynosił 6,8 mld zł, w 1946 r. – 8,5 mld zł, w 1947 r. – 14,7 mld zł, w 1948 r. – 19,1 mld zł (Kaczmarek 2014: 561).

darstw wiejskich zostało zniszczonych (na poziomie przekraczającym 15% stanu przedwojennego), a wartość tych strat wynosiła 2,5 mld zł przedwojennych (Jeziński, Leszczyńska 2003: 419). W okresie 1939–1945 pogłowie koni zmalało o 57%, bydła rogatego o 67%, a trzody chlewnej o 83%⁴ (Roszkowski 2007: 170). Ogromnisze zniszczeń pokazuje obsada zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych w 1938 r. (w granicach z 1946 r.) i w 1946 r., która wynosiła odpowiednio (w sztukach): bydło – 47,6 i 19,1, trzoda chlewna – 46,4 i 13,1 oraz konie – 15,1 i 8,5 (Jeziński, Leszczyńska 2003: 419). W bardzo dużym stopniu zmniejszyły się zasiewy i plony. W 1946 r. ugorowało jeszcze 40% gruntów (Roszkowski 2007: 170), a na początku 1947 r. nadal ponad 3 mln ha ziemi ornej leżało odłogiem (Jeziński, Leszczyńska 2003: 419). Inne grunty mogły być uprawiane dopiero po usunięciu min oraz niewypałów (Roszkowski 2007: 172). Brakowało materiału siewnego, nawozów sztucznych i naturalnych, materiałów budowlanych, narzędzi rolniczych⁵. Jakość prac polowych była bardzo niska. W efekcie gorszej uprawy roli zmniejszył się plon z hektara⁶ (Jeziński, Leszczyńska 2003: 419; Kaliński, Landau 2003: 184). Ponadto zniszczono drzewostan w lasach: całkowicie – dwieście kilkadziesiąt tys. ha, częściowo – pół miliona ha. Straty w drzewostanie oszacowano na 2 465 mln zł (BOW 1947: 15, 39).

Ciężką sytuację potęgowało wyniszczenie biologiczne wydajnych sił narodu i związany z tym brak rąk do pracy, gdyż w wyniku II wojny światowej życie utraciło 6 028 tys. osób (w tym 644 tys. wskutek bezpośrednich działań wojennych, a 5 384 tys. wskutek terroru okupanta) (BOW 1947: 15, 24). Sytuacja bytowa ludności podczas II wojny światowej była bardzo ciężka. Przede wszystkim nastąpiła gwałtowna pauperyzacja społeczeństwa. Wywłaszczenia, których dokonano na terenach wcielonych w 1939 r., pozbawiły państwo polskie i jego obywatele własności. Dodatkowo stałe pogarszanie warunków życia ludności cywilnej, głównie w miastach, wynikało ze spadku zaopatrzenia w żywność i towary przemysłowe (Kaczmarek 2014: 415–416). Sytuacja aprowizacyjna po wojnie była bardzo zła. Spadek produkcji przyczynił się do powszechnego niedoboru artykułów pierwszej potrzeby (Roszkowski 2007: 174).

⁴ Straty w inwentarzu żywym wynosiły 2 860 mln zł (BOW 1947: 38).

⁵ Straty w maszynach i narzędziach rolniczych wynosiły 638 mln zł (BOW 1947: 38).

⁶ Plony z 1 ha pszenicy w porównaniu ze średnią z lat 1934–1938 w 1946 r. zmalały z 12,4 q do 8,8 q, żyta z 11,7 q do 9 q, ziemniaków ze 125 q do 112 q, buraków cukrowych z 221 q do 176 q (Kaliński, Landau 2003: 184–185).

Ogólna sytuacja w województwie krakowskim

Podział administracyjny kraju wprowadzony przez okupanta niemieckiego został uchylony dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) z dnia 21 sierpnia 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I i II instancji (DzU 1944, nr 2, poz. 8) (Gawryszewski 2005: 42). Tereny województwa krakowskiego wyzwolone zostały do końca stycznia 1945 r.⁷ (*Krakowskie. Rozwój...* 1970: 90). Do województwa krakowskiego przywrócono 4 powiaty (Mielec, Dębica, Gorlice, Jasło). Kolejne zmiany administracyjne w obrębie województwa nastąpiły 1 kwietnia 1945 r. na mocy dekretu z dnia 26 lutego 1945 r. (DzU 1945, nr 8, poz. 38), który włączył do obszaru ziemi krakowskiej powiat miechowski, oraz 18 sierpnia 1945 r. na mocy dekretu z dnia 7 lipca 1945 r. (DzU 1945, nr 27, poz. 167, 168), włączającego do województwa krakowskiego powiat olkuski oraz wyłączającego z jego granic powiaty: dębicki, gorlicki, jasielski i mielecki (Gawryszewski 2005: 42–44). W wyniku zmian administracyjnych województwa jego powierzchnia zmniejszyła się do 15,9 tys. km² (GUS 1947: 18)⁸.

Na skutek zajęcia i okupacji niemieckiej tereny województwa krakowskiego mocno ucierpiały. Największe jednak zniszczenia przypadły na lata 1944 i 1945, kiedy wycofywały się wojska niemieckie. Niszczono wówczas i wysadzano mosty, linie i budynki kolejowe, zwrotnice, drogi, magazyny, obiekty wojskowe, składy amunicji, wywożono urządzenia fabryczne, materiały z zakładów użyteczności publicznej, przerywano i niszczone sieci telefoniczne, telegraficzne, elektryczne i wodociągowe, palono wsie i miasteczka, niszczone domy i gospodarstwa, zabierano mienie, m.in. odzież, wozy, maszyny rolnicze, bydło (AN Kr, UW Kr, UW II 313a: 113; 313b: 121; 313g: 147; 313h: 165; 313j: 175) czy zwierzęta zarodowe (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16g: 43). Stan ilościowy koni był zupełnie niewystarczający, ponieważ władze okupacyjne rekwirowały wszystkie zwierzęta zdolne do pracy, pozostawiając jedynie słabe, kalekie lub stare. Konie takie nie nadawały się do ciężkiej pracy na roli (AN Kr, UW Kr, UW II 1914b). Katastrofalne położenie materialne ludności przekładało się na szybki rozwój chorób zakaźnych, takich m.in. jak: dur plamisty, czerwonka, dur brzuszny, kiła, rzeżączka,

⁷ 18 stycznia wyzwolono główne dzielnice Krakowa razem ze starym Śródmieściem, a dzień później Pogórze, zaś najpóźniej, bo 4 kwietnia, wyzwolono miasto Żywiec (*Krakowskie. Rozwój...* 1970: 90).

⁸ Powiaty województwa krakowskiego (1946 r.): bialski, bocheński, brzeski, chrzanowski, dąbrowski, krakowski grodzki krakowski, limanowski, miechowski, myślenicki, nowosądecki, nowotarcki, olkuski, tarnowski, wadowicki, żywiecki (GUS 1947: 18).

syfilis, jaglica, gruźlica, szkorbut, świerzb. Walka z tymi chorobami była niezwykle ciężka z racji braku lekarzy, podstawowych lekarstw, środków opatrunkowych, narzędzi chirurgicznych czy środków antyseptycznych (AN Kr, UW Kr, UW II 313k: 7–11).

Bombardowania z powietrza i ładu, pożary, rabowanie sklepów, mieszkań, gospodarstw, zakładów przemysłowych, szpitali, rekwirowanie sprzętów i zwierząt, pobór ludzi do robót przymusowych, łapanki i stosowanie odpowiedzialności zbiorowej przyczyniły się do wielu strat w różnych dziedzinach życia. Ponadto skutkiem działań wojennych była budowa schronów, poligonów, okopów, bunkrów, linii obronnej (rowy strzeleckie, przeciwczołgowe, zasieki z drutów) i zaminowania. Niszczono tym samym duże powierzchnie ziemi ornej wraz z zasiewami. Wyrąbывano i dewastowano lasy, wiklinę, drzewa owocowe, a drewno wywożono do Niemiec. Ponadto nakładano wysokie grzywny i kary za drobne przewinienia, m.in. za niedostarczenie kontyngentu lub spóźnienie się z jego wykonaniem konfiskowano bydło i drób lub całe mienie albo wysyłano do obozów karnych. Surowo karano gospodarzy za sprzedaż świń na czarnym rynku, a za nielegalny ubój groziła nawet kara śmierci (AN Kr, UW Kr, UW II 313a: 113–115; 313b: 121–122; 313c: 131, 133; 313d: 137; 313e: 143; 313f: 125–127; 313g: 147–148; 313h: 157–160; 313i: 169–170; 313j: 175).

Wkrótce po zakończeniu II wojny światowej Prezydium Rady Ministrów przystąpiło do rejestracji strat poniesionych w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej na terenie Polski w granicach z 1945 r. bez tzw. Ziem Odzyskanych. W zakresie strat w rolnictwie rejestracja ta była prowadzona przez powiatowe urzędy ziemskie. Zgodnie z wytycznymi zestawienia strat wojennych dotyczyły głównie:

- 1) koni, bydła, trzody chlewnej, owiec i ewentualnie uli i drobiu,
- 2) ważniejszych maszyn rolniczych (traktorów, siewników, żniwiarek, młocarni itp.),
- 3) maszyn i urządzeń przemysłu rolnego (z podaniem ilości i wielkości zniszczonych zakładów przemysłowych),
- 4) melioracji rolnych (drenów, grobli itp.),
- 5) pomocy naukowych (bibliotek, mikroskopów itp. w stacjach doświadczalnych, laboratoriach, szkołach rolniczych itp.),
- 6) drzew owocowych, szklarni itp.,
- 7) budynków mieszkalnych i gospodarskich w rolnictwie (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16a: 1).

Jako straty wojenne traktowano nie tylko szkody powstałe w wyniku bezpośredniego działania wojennego, ale również rekwizycje i zużycia masy majątkowej podczas wojny (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16a: 1).

Oczekiwano, że rozwiązanie zagadnienia odszkodowań wojennych nastąpi w formie reparacji w naturze. Wysokość strat określono dla każdej dziedziny rolnictwa oddzielnie w złotych przedwojennych według cen sprzed 1 września 1939 r. (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16e: 2).

Na podstawie rozporządzenia Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów z dnia 3 lutego 1945 r. (nr W/Szk/230/2/45) wydanego zgodnie z art. 4 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 IX 1944 r. (DzURP nr 7 poz. 30) o zakresie działania i organizacji Resortu Odszkodowań Wojennych utworzono przy każdym wydziale ogólnym urzędu wojewódzkiego inspektorat odszkodowań wojennych. Inspektorat ten odpowiedzialny był m.in. za zbieranie danych statystycznych w odniesieniu do szkód materialnych i niematerialnych, ogólną statystykę szkód wojennych: utraty życia, upośledzenia fizycznego, upośledzenia duchowego, szkód moralnych, szkód materialnych w ruchomościach i nieruchomościach, nadzór i kontrolę nad gromadzeniem materiału statystycznego w tym zakresie przez gminy, urzędy i instytucje publiczne (AN Kr, UW Kr, UW II 373a: 83; 373c: 85). Pracami przygotowawczymi zmierzającymi do ustalenia rozmiaru szkód wojennych powstałych w zakresie dóbr materialnych była rejestracja owych szkód prowadzona przez miejskie i gminne władze terenowe. W tym celu zgodnie z zarządzeniem Kierownika Resortu Odszkodowań Wojennych z dnia 1 IX 1944 r. zostały utworzone na terenie całego województwa referaty szkód wojennych w każdym starostwie powiatowym i w miastach wydzielonych oraz referaty dla rejestracji tych szkód przy gminach, ewentualnie miejskich radach narodowych. Równocześnie z zorganizowaniem powyższych referatów zarządzono rejestrację indywidualnych szkód wojennych (AN Kr, UW Kr, UW II 373b: 76).

Na terenie województwa krakowskiego uruchomiono również akcję wywiadu rewindykacyjnego w związku z wywiezieniem mienia polskiego do Niemiec i innych krajów europejskich. Pojawiły się tutaj jednak trudności techniczne spowodowane anormalnymi stosunkami wojennymi, brakiem środków lokomocji, niedostatecznymi funduszami samorządowymi (AN Kr, UW Kr, UW II 373b: 76). Z tego względu zaapelowano do obywateli powracających z krajów Europy, aby o każdym przypadku rozpoznania przedmiotów i urządzeń pochodzących z Polski informowano właściwe starostwo. W rezultacie tej akcji uzyskano 28 cennych informacji odnośnie miejsca położenia kosztownych urządzeń fabrycznych i innych (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Rejestracja indywidualnych szkód wojennych została zakończona w 1946 r. Rejestracją tą objęto oddzielnie miasta i wsie zgodnie z instrukcją Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Mini-

strów. Jak podaje sprawozdanie z działalności Inspektoratu Odszkodowań Wojennych za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1946 r., rozmiar szkód prywatnych poniesionych przez osoby fizyczne i prawne na terenie województwa kształtował się następująco:

- a) szkody niematerialne w miastach – 753 502 516 zł,
- b) szkody niematerialne na wsi – 487 628 579 zł,
- c) szkody materialne w miastach – 2 199 838 967 zł,
- d) szkody materialne na wsi – 1 003 709 016 zł (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Na sumę tych szkód (razem 4 444 679 078 zł) składało się 168 728 wniosków odszkodowawczych (zgłoszeń rejestracyjnych). Za podstawę obliczeń rozmiaru szkód przyjęto wartość z 1 września 1939 r. Trzeba jednak zauważyć, iż wysokość zgłoszonych strat nie wyczerpywała w całości stanu faktycznego, gdyż prawdopodobnie około 20% szkód poniesionych w mieście i na wsi nie zostało objętych rejestracją. Podany procent szkód niezarejestrowanych należało przypisać zaniedbaniu osób poszkodowanych, uprzedzeniu co do możliwości realizacji wniosków o odszkodowanie. Ponadto nie uwzględniono strat, jakie poniosła wymordowana ludność żydowska (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

W ramach powyższego rozmiaru strat wojennych pretensje cudzoziemców z tytułu poniesionych szkód wynosiły 3 470 579 zł. Były to straty zgłoszone przez obywateli Stanów Zjednoczonych, Anglii, Francji, ZSRR, Włoch, Czechosłowacji, Estonii, Finlandii i Węgier. Natomiast szkody wyrządzone mieszkańcom województwa krakowskiego w samym złocie i kosztownościach obliczono na sumę 27 459 882 zł (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Niezależnie od akcji indywidualnej rejestracji szkód przeprowadzono z urzędu rejestrację strat w ludności oraz uszkodzeń na zdrowiu i ciele przy wykorzystaniu wszystkich dostępnych źródeł. Rejestracja ta wykazała, że ofiarą wojsk niemieckich i okupanta padło 256 789 osób, z czego życie utraciło:

- a) wskutek bezpośrednich działań wojennych – 7209 osób,
- b) poprzez zamordowanie – 156 044 osób,
- c) przez śmierć wskutek pobytu w więzieniach (obozach) – 49 673 osób,
- d) przez śmierć wskutek pracy przymusowej – 31 656 osób,
- e) przez śmierć wskutek ran, chorób, wycieńczenia i ukrywania się – 12 207 osób (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Ponadto uszkodzeń na zdrowiu i ciele doznało:

- a) przez trwałe kalectwo – 4776 osób,
- b) przez ciężkie naruszenie zdrowia (chroniczne choroby) – 11 931 osób,

- c) przez ciężkie uszkodzenie ciała – 5226 osób,
- d) przez zgwałcenie – 912 osób,
- e) przez trwałą chorobę umysłową – 598 osób,
- f) przez ciężkie upośledzenie na umyśle – 703 osoby⁹.

Razem liczba ta wynosiła 24 146 osób (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Na roboty przymusowe wywieziono 161 484 osób, wysiedlono i wywieziono w niewiadomym celu 102 782 osób (AN Kr, UW Kr, UW II 374), natomiast liczba osób pozbawionych wolności to 120 751¹⁰ (AN Kr, UW Kr, UW II 379c: 71).

Poza opracowaniem statystyki strat majątkowych u osób prywatnych oraz strat osobowych przeprowadzono w województwie krakowskim rejestrację szkód wojennych w mieniu ogólnej administracji państwowej oraz w majątku wyznań i związków religijnych, organizacji i związków społecznych. Rozmiar tych szkód (w tym samym okresie) przedstawiał się w następujący sposób:

- a) szkody w mieniu ogólnej administracji państwowej – 1 255 449 zł,
- b) szkody związków i wyznań religijnych – 35 377 852 zł,
- c) szkody stowarzyszeń i organizacji społecznych – 37 893 558 zł.

Razem liczba ta wynosiła 74 496 859 zł (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Rejestrację szkód w budynkach i obiektach państwowych, pozostających w administracji innych resortów oraz rejestrację szkód wyrządzonych w obiektach samorządowych województwa krakowskiego przeprowadziły właściwe władze państwowe lub samorządowe i odpowiedni materiał przesłały do Biura Odszkodowań Wojennych za pośrednictwem właściwych władz centralnych (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

Jako uzupełnienie przeprowadzonej rejestracji szkód wojennych zarządzono w grudniu 1946 r. rejestrację niespornych pretensji prywatnoprawnych obywateli polskich w stosunku do niemieckich osób oraz władz byłej Rzeszy. Ponadto obok prac statystycznych związanych z rozmiarem szkód wojennych zebrano z terenu województwa materiał obrazujący metody prowadzenia wojny oraz działalności władz okupacyjnych i odnośny materiał przesłano do Biura Odszkodowań Wojennych w celu opracowania publikacji „Straty wojenne Polski podczas II wojny światowej” (AN Kr, UW Kr, UW II 374).

⁹ Szczegółowe zestawienie wojewódzkie z podziałem na poszczególne powiaty oraz ogólną liczbę wypadków i liczbę wypadków dotyczącą żywicieli rodzin w: AN Kr, UW Kr, UW II 379b: 69.

¹⁰ Szczegółowe zestawienie wojewódzkie z podziałem na poszczególne powiaty oraz ogólną liczbę wypadków i liczbę wypadków dotyczącą żywicieli rodzin w: AN Kr, UW Kr, UW II 379c: 71; 379d: 73; 379e: 75.

Szkody poniesione w rolnictwie

Długotrwałe działania wojenne spowodowały ogromne zniszczenia, m.in. nieruchomości i zbiorów. Według stanu na maj 1945 r. w powiecie dębickim zniszczono całkowicie 1855 (a częściowo 11 411) budynków mieszkalnych i zabudowań gospodarskich, w powiecie jasielskim zniszczono 47 wsi, 3 miasteczka oraz miasto Jasło (samo Jasło w 98%). Ogólny obszar zniszczony działaniami wojennymi oraz zaminowany (nienadający się do użytku) w powiecie jasielskim wynosił 30 tys. ha, a w powiecie dębickim 40 tys. ha (AN Kr, UW Kr, UW II 313k: 7). Stan zniszczeń w powiecie mieleckim wynosił w budynkach 32% (ok. 6000 domów). W okresie okupacji zostało tam całkowicie zniszczonych 8 gromad, zaś w wyniku działań wojennych straty odnotowano w 20 gromadach (AN Kr, UW Kr, UW II 3950b: 74).

W powiecie żywieckim zniszczono 40% budynków mieszkalnych i gospodarczych. Ponadto ludność poniosła poważne szkody w inwentarzu żywym (dodatkowo spadła wydajność zwierząt oraz zahamowany został przyrost pogłowia zwierząt użytkowych) (AN Kr, UW Kr, UW II 313k: 5). Zniszczenia wojenne w powiecie dąbrowskim wynosiły 10–75%. Większe straty poniosły: miasto Dąbrowa Tarnowska (40%), gmina Dąbrowa wieś (75%), gmina Mędrzechów (40%), gmina Radgoszcz (75%), gmina Szczucin (70%). W gromadzie Słupiec (gmina Szczucin) znajdowało się przed wojną 300 domów, z czego pozostało 25 (częściowo zniszczone). Ludność mieszkała w ziemiankach, lepiankach, budynkach gospodarczych – stajniach, kurnikach, chlewach itp. Brakowało ubrań, butów. Wobec braku pieców ludność gotowała posiłki na położonych na ziemi i opartych o cegły blachach, wokół których dzieci chroniły się przed zimnem. Brakowało pomieszczeń dla inwentarza żywego. Gromada Radgoszcz poniosła jeszcze większe zniszczenia, a uboga ludność zmagiała się dodatkowo z różnymi chorobami i plagą myszy polnych¹¹ (AN Kr, UW Kr, UW II 1527: 7).

¹¹ Pozostałe przykłady zniszczeń wojennych na terenie województwa krakowskiego: w gminie Lipnica Murowana (pow. bocheński) wyrąbano i wywieziono do Niemiec ok. 25% lasów; w gminie Zabierzów (pow. bocheński) zniszczono 312 ha lasów; w gminie Skawa (powiat Myślenice) wojska niemieckie zniszczyły 60% lasów i 70% inwentarza żywego; w gminie Wiśniowa (powiat Myślenice) wycięto 6,1 tys. m³ lasu; we wsi Pasięka Otfinowska (powiat Dąbrowa Tarnowska) zniszczono ok. 100 ha pól uprawnych i ok. 15 tys. drzew miododajnych i owocowych; we wsi Pasięka Biskupice (powiat Dąbrowa Tarnowska) zniszczono ok. 100 ha wikliny; w Nowym Sączu (powiat Nowy Sącz) wyrąbano 30 tys. m³ lasu; w Starym Sączu

Sporządzony przez Wojewódzki Urząd Ziemi w Krakowie wykaz szkód wojennych województwa krakowskiego (tabela 1) zawierał dane orientacyjne, niezależne od szczegółowej rejestracji prowadzonej przez starostwa. Równocześnie zestawienie takie zostało przesłane do Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16f: 14). Zgodnie z tabelą 1 wysokość strat wojennych w województwie krakowskim (stan na 1945 r.) w maszynach rolniczych wynosiła 12 316 102 zł (2,79%), w narzędziach rolniczych oraz innym inwentarzu martwym 29 672 197 zł (6,72%), w sile pociągowej 25 613 838 zł (5,80%), w bydłe 77 623 563 zł (17,57%), w trzodzie chlewnej 14 254 394 zł (3,23%), w zbożu i innych ziemiopłodach 79 903 663 zł (18,08%), w urządzeniach przemysłu rolnego 9 189 835 zł (2,08%), w melioracjach rolnych 5 103 434 zł (1,15%), w instytutach naukowych 4 582 143 zł (1,04%), w zabudowaniach wiejskich mieszkalnych 127 102 028 zł (28,77%) i gospodarczych 56 499 966 zł (12,79%). Powiatami, które najbardziej ucierpiały, były: powiat jasielski (wysokość szkód 57 350 445 zł), żywiecki (48 642 348 zł), mielecki (48 618 789 zł) i dąbrowski (43 509 752 zł), natomiast najmniej zniszczeń odnotowano w powiecie brzeskim (wartość szkód 2 981 432 zł), bocheńskim (7 211 395 zł), nowotarskim (8 397 079 zł) i chrzanowskim (8 918 948 zł).

W województwie krakowskim łączna liczba zniszczonych całkowicie gospodarstw rolnych (stan na 1945 r.) wynosiła 8936, co stanowiło 5,43% całości gospodarstw na omawianym terenie. Gospodarstw częściowo zniszczonych było 11 158, co stanowiło 6,78% wszystkich gospodarstw w województwie. Jako akt represji i wysiedlenia okupant zniszczył całkowicie 6 wsi, w tym 477 gospodarstw rolnych. Częściowe zniszczenia z tego powodu odnotowano w 261 wsiach, w tym 5772 (10,35%) gospodarstwa zniszczone całkowicie i 4713 (8,45%) gospodarstw zniszczonych częściowo (tabela 2).

(powiat Nowy Sącz) zniszczono 30 ha pól uprawnych; w powiecie tarnowskim (powiat Tarnów) zniszczono lasy w 70–80%; w Mszanie Opackiej (powiat Tarnów) wyrąbano lasy w 60%; w Łękawkach (powiat Tarnów) zniszczono 100 ha ziemi rolnej i 62 ha lasów; w Lisiej Górze (powiat Tarnów) zniszczono 50% ziemi uprawnej oraz 70% lasów i ogrodów; w gminie Ciężkowice (powiat Tarnów) wyrąbano 80% lasów (400 ha) i zniszczono 50% pól uprawnych; w Kalwarii (powiat Wadowice) zniszczono 65 ha lasów, wykoszono zboże na 40 ha; w powiecie żywieckim zniszczono ok 1,5 tys. ha pól uprawnych, wycięto kilka tys. m³ drzewa, zaminowano 100 ha ziemi (AN Kr, UW Kr, UW II 313a: 114; 313c: 132; 313f: 126; 313g: 148; 313h: 158–160; 313i: 169; 313j: 175).

Tabela 1. Wykaz strat wojennych poniesionych przez rolnictwo województwa krakowskiego (1945 r.)
 Table 1. List of war losses incurred by agriculture of the Krakow Province (1945)

Lp.	Powiat	Suma ogólna	Wysokość szkód wojennych wyrażona w złotych według cen sprzed 1 września 1939 r.											
			Maszyny rolnicze		Narzędzia rolnicze oraz inny inwentarz martwy		Siły pociągowe		Bydło		Trzoda chlewna			
			Ilość	Wartość [zł]	Ilość	Wartość [zł]	Ilość	Wartość [zł]	Ilość	Wartość [zł]	Ilość	Wartość [zł]	Ilość	Wartość [zł]
1	Biała	38 488 426	2 574	747 812	21 997	2 222 958	3 786	2 106 820	23 400	4 448 244	18 102	1 561 307		
2	Bochnia	7 211 395	288	217 496	6 994	953 296	2 512	1 046 700	3 062	725 943	2 358	176 933		
3	Brzesko	2 981 432	57	24 170	2 078	362 657	1 486	551 260	1 629	283 812	738	79 991		
4	Chrzanów	8 918 948	483	156 670	2 799	519 834	1 597	629 792	2 991	779 010	758	107 692		
5	Dąbrowa	43 509 752	3 349	5 005 153	20 585	3 967 440	6 594	2 856 162	24 136	4 521 542	8 442	950 740		
6	Dębica	28 547 201	2 448	835 259	24 184	2 271 512	5 225	1 731 356	19 486	3 315 258	16 553	890 085		
7	Gorlice	31 440 167	193	362 183	3 300	326 608	2 908	1 173 574	118 654	16 360 602	6 223	96 500		
8	Limanowa	8 998 631	276	80 590	1 974	3 576 676	1 196	551 040	3 960	701 211	2 580	119 064		
9	Miechów	11 796 922	420	183 972	5 011	909 532	4 579	1 770 671	11 223	2 727 393	5 394	953 466		
10	Mielec	48 618 789	1 053	1 179 680	26 412	2 158 869	3 470	1 501 106	8 846	2 139 405	8 567	1 348 500		
11	Myslenice	10 023 311	499	129 800	5 900	808 989	3 214	763 251	3 172	499 689	3 591	257 442		
12	Nowy Targ	8 397 079	-	-	501	119 650	3 421	684 200	26 803	3 216 360	4 698	514 936		
13	Tarnów	10 385 972	393	157 670	12 805	555 672	6 568	1 416 800	19 603	3 264 730	5 420	516 665		
14	Wadowice	28 827 003	1 746	674 058	8 690	1 758 222	5 651	1 809 810	32 136	4 145 321	32 660	2 628 656		
15	Żywiec	48 642 348	1 951	376 050	46 400	4 222 983	3 156	1 532 375	43 899	15 587 715	9 132	382 865		
16	Jasło	57 350 445	5 558	1 567 774	82 250	2 737 074	5 706	2 174 246	25 229	4 830 592	11 807	1 336 008		
17	Kraków	19 979 501	398	475 530	30 198	1 518 435	3 853	1 864 104	2 259	754 490	1 657	271 886		
18	Nowy Sącz	27 743 841	1 41	142 235	2 516	681 790	4 386	1 450 571	44 651	9 322 246	20 444	2 061 658		
Ogółem		441 861 163	21 827	12 316 102	304 594	29 672 197	69 308	25 613 838	415 139	77 623 563	159 124	14 254 394		

Wysokość szkód wojennych wyrażona w złotych według cen sprzed I września 1939 r.														
Lp.	Powiat	Suma ogólna	Zboże i inne ziemiopłaty		Urządzenia przemysłu rolnego		Melioracje rolne		Instytuty naukowe		Zabudowania wiejskie			
			[q]	Wartość [zł]	Rodzaj	Wartość [zł]	Rodzaj	Wartość [zł]	Rodzaj	Wartość [zł]	Rodzaj	Wartość [zł]	Rodzaj	Wartość [zł]
1	Biała	38 488 426	3 474 547	9 691 062	16	405 635	-	485 669	10	329 056	4057	12 259 565	2659	4 230 298
2	Bochnia	7 211 395	1 592 693	879 150	młyny	30 740	Dreny	30 740	-	-	431	2 054 015	488	1 096 382
3	Brzesko	2 981 432	2 130 8	289 022	54	55 025	3	5 940	8	27 564	254	1 141 109	189	160 882
4	Chrzanów	8 918 948	19 397	338 662	13	255 350	-	-	-	152 150	1 302	4 253 598	876	1 726 190
5	Dąbrowa	43 509 752	452 461	5 354 524	młyny i gorzelnie	3 186 944	zniszczone przez bunkry	173 593	szkoły	580 304	Domy	10 935 734	stodoly i stajnie	5 977 616
6	Dębica	28 547 201	2 418 452	6 657 524	-	270 900	-	47 890	-	20 350	-	7 808 173	-	4 698 894
7	Gorlice	31 440 167	645 970	11 753 700	-	-	-	-	-	-	-	1 017 500	-	349 500
8	Limanowa	8 998 631	39 123	525 338	43	22 986	15	10 850	1	3 000	554	2 333 509	613	1 074 367
9	Miechów	11 796 922	1 64 729	2 506 963	84	384 432	45	9 210	41	10 778	591	1 322 365	742	1 018 140
10	Mielec	48 618 789	1 031 456	6 756 948	-	86 300	-	3 594 950	-	450 226	-	20 901 500	-	8 501 305
11	Mysłęcice	10 023 311	52 099	774 179	57	455 460	-	-	44	1 098 399	2 429	3 537 081	1 634	1 699 021
12	Nowy Targ	8 397 079	73 094	574 313	-	-	-	-	-	-	Domy	2 311 320	stajnie	976 300
13	Tarnów	10 385 972	177 468	2 007 164	-	229 830	Dreny	62 693	urządzenia	131 238	40	1 125 560	36	917 950
14	Wadowice	28 827 003	685 756	6 347 803	7 517	525 978	23 848	43 485	16	65 390	1 727	7 795 650	4 413	3 032 630
15	Żywiec	48 642 348	457 208	4 866 560	-	900 300	-	221 000	42	1 200 000	5 179	12 947 500	4 270	6 405 000
16	Jasło	57 350 445	1 890 130	11 089 649	185	1 538 532	-	126 932	35	370 499	-	22 763 981	-	8 815 158
17	Kraków	19 979 501	81 423	2 062 154	41	79 435	-	189 100	-	102 270	-	8 101 318	-	4 560 779
18	Nowy Sącz	27 743 841	510 894	7 428 948	16	761 988	-	101 382	-	40 919	-	4 492 550	-	1 259 554
	Ogółem	441 861 163	13 788 208	79 903 663	-	9 189 835	-	5 103 434	-	4 582 143	-	127 102 028	-	56 499 966

Źródło: AN Kr., UW Kr., WUZ Kr 16i: 16-18

Tabela 2. Wykaz strat wojennych poniesionych przez rolnictwo województwa krakowskiego (1945 r.)

Table 1. List of war losses incurred by agriculture of the Krakow Province (1945)

Lp.	Powiat	Ogólna ilość				Wsie zniszczone na skutek działań wojennych				Zniszczone częściowo			
		Wsi	Gospodarstw rolnych	Zniszczone całkowicie		Ilość wsi	Ilość gospodarstw rolnych całkowicie zniszczonych	w tym gospodarstw rolnych			Wolnych od zniszczeń		
				Ilość wsi	Ogólna ilość gospodarstw rolnych			Ogólna ilość gospodarstw rolnych	Zniszczonych całkowicie	Zniszczonych częściowo			
1	Biała Krakowska	55	13 722	-	-	-	-	52	-	316	1 886	-	-
2	Bochnia	137	18 113	-	-	-	-	77	11 461	224	415	10 822	10 822
3	Brzesko	109	18 322	-	-	-	-	61	12 112	291	176	11 645	11 645
4	Chrzanów	81	17 603	-	-	-	-	81	17 603	562	778	16 263	16 263
5	Dąbrowa Tarnowska	91	10 995	-	-	-	-	79	8 790	1 863	2 087	4 840	4 840
6	Kraków m. i p.	192	28 750	-	-	-	-	118	17 143	776	1 459	14 908	14 908
7	Limanowa	89	16 692	-	-	-	-	37	7 360	320	518	6 522	6 522
8	Miechów	312	28 881	-	-	-	-	96	10 217	178	494	9 545	9 545
9	Mysłonie	100	19 775	-	-	-	-	47	12 472	752	281	11 439	11 439
10	Nowy Sącz	184	23 947	-	-	-	-	77	12 198	172	908	11 118	11 118
11	Nowy Targ	103	23 445	-	-	-	-	31	9 265	337	353	8 575	8 575
12	Olkusz	204	23 799	-	-	-	-	60	9 898	457	426	9 015	9 015
13	Tarnów	97	17 725	-	-	-	-	72	12 114	357	726	11 031	11 031
14	Wadowice	110	22 156	-	-	-	-	78	15 495	266	228	15 001	15 001
15	Żywiec	74	24 788	-	-	-	-	29	8 447	2 065	423	2 359	2 359
	Razem	1 938	308 713	-	-	-	-	995	164 575	8 936	11 158	143 083	143 083

Lp.	Powiat	Ogólna ilość		Zniszczone całkowicie				Zniszczone częściowo			
		Wsi	Gospodarstw rolnych	Ilość wsi	Ogólna ilość gospodarstw rolnych	Ilość gospodarstw rolnych zniszczonych całkowicie	Ilość wsi	Ogólna ilość gospodarstw rolnych	w tym gospodarstw rolnych		
									Zniszczonych całkowicie	Zniszczonych częściowo	Wolnych od zniszczeń
1	Biała Krakowska	55	13 722	-	-	-	33	-	1 545	425	-
2	Bochnia	137	18 113	-	-	-	3	597	5	-	592
3	Brzesko	109	18 322	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Chrzanów	81	17 603	-	-	-	81	17 603	273	323	17 007
5	Dąbrowa Tarnowska	91	10 995	-	-	-	12	1 464	442	1 022	-
6	Kraków m. i p.	192	28 750	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Limanowa	89	16 692	-	-	-	18	4 661	174	2	4 485
8	Miechów	312	28 881	1	102	102	20	3 211	140	171	2 900
9	Mysłenice	100	19 775	1	63	63	11	2 711	266	33	2 412
10	Nowy Sącz	184	23 947	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Nowy Targ	103	23 445	-	-	-	7	2 099	122	45	1 932
12	Olkusz	204	23 799	1	13	13	2	345	68	-	277
13	Tarnów	97	17 725	-	-	-	8	886	54	832	-
14	Wadowice	110	22 156	-	-	-	23	6 141	851	-	5 290
15	Żywiec	74	24 788	3	299	299	43	16 042	1 832	1 860	12 350
Razem		1 938	308 713	6	477	477	261	55 760	5 772	4 713	47 245

Źródło: Sygn. AN, UW Kr, UW II 3131: 83; WUZ Kr 16h.: 19.

Do powiatów najbardziej wyniszczonych ze względu na działania wojenne zaliczamy powiat dąbrowski, w którym całkowitemu zniszczeniu uległy 1863 gospodarstwa – co stanowiło 21,19% wszystkich gospodarstw w powiecie, oraz powiat żywiecki, w którym całkowitemu zniszczeniu uległo 2065 gospodarstw – co stanowiło 24,45% wszystkich gospodarstw w powiecie. Do powiatów najmniej wyniszczonych ze względu na działania wojenne zaliczamy powiat miechowski, w którym całkowitemu zniszczeniu uległo 178 gospodarstw – co stanowiło 1,74% wszystkich gospodarstw w powiecie, oraz powiat wadowicki, w którym całkowitemu zniszczeniu uległo 266 gospodarstw – co stanowiło 1,72% wszystkich gospodarstw w powiecie.

Szkody wyrządzone przez Armię Czerwoną

Do licznych rabunków i kradzieży dochodziło również w czasie przemarszu Armii Czerwonej przez teren województwa krakowskiego (AN Kr, UW Kr, UW II 246a: 41). Zgodnie z informacjami z Krakowskiej Izby Rolniczej na omawianym obszarze często miały miejsce przypadki niszczenia pogłowia ryb w rzekach i stawach rybnych z użyciem granatów i innych materiałów wybuchowych. W wyniku eksplozji ginęły nie tylko ryby wyrosnięte, ale również narybek. Czynności te skutkowały znacznym spadkiem pogłowia ryb lub nawet całkowitym worybieniem wód rybnych oraz utrudniały zabiegi zmierzające do ich zagospodarowania i właściwej eksploatacji (AN Kr, UW Kr, UW II 1142b: 93; 1142d: 97; 1142f: 101).

Przeгон zdobycznego bydła Armii Czerwonej przez teren województwa krakowskiego rozpoczął się 22 kwietnia 1945 r. (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16d: 22) i wiązał się z dużymi szkodami wyrządzonymi ludności rolniczej w paszy, jak też w zbożu i własności prywatnej. Czerwonoarmiści wykaszali drugi pokos koniczyny oraz owies (który w niektórych okolicach był całkowicie wypasiony i zniszczony (AN Kr, UW Kr, UW II 1142h: 305), ograniczając zapasy paszy dla ludności miejscowej. Ponadto oddziały wojskowe wypasały stada bydła, koni i owiec zbożem chlebowym, co utrudniało sytuację aprowizacyjną (AN Kr, UW Kr, UW II 1143: 35). Innym problemem był fakt, iż pędzone bydło roznosiło zaraźliwe choroby zwierzęce, głównie pryszczycę, która obok trasy przepędu obejmowała także sąsiednie wsie, a wydane zarządzenia w celu zapobiegania rozwojowi choroby były ignorowane przez poganiaczy (AN Kr, UW Kr, UW II 246b: 71).

Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych obiecywało, że wszelkie straty związane z przepędem bydła zostaną przez władze radzieckie wynagrodzone. W tym celu należało po zakończeniu przegonów, nie później jak przed żniwami, sporządzić z udziałem władz Armii Czerwonej i przedstawicieli terenowych władz rolnych szacunkowy wykaz strat (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16d: 22). Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa z sierpnia 1945 r. szacowanie szkód odbywało się w oparciu o miejscowe ceny rynkowe. W skład komisji przeprowadzającej klasyfikację szkód wchodził: kierownik powiatowego biura rolnego lub jego zastępca, miejscowy sołtys lub wójt, reprezentant miejscowej władzy Armii Czerwonej oraz dwóch miejscowych rolników jako klasyfikatorzy (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16b: 39). Reprezentant Armii Czerwonej, będący członkiem komisji, podpisywał szkody wyrządzone jedynie w zasiewach, zaś szkody w ziemiopłodach, inwentarzu żywym itd. zostawały spisywane na osobnych protokołach w obecności tegoż przedstawiciela, jednak bez jego potwierdzenia (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 16c: 50).

Do momentu wydania dekretu przez Rząd Tymczasowy RP o obowiązkowych dostawach ziemiopłodów na nowo wyzwolonych terenach oddziały Armii Czerwonej i Wojska Polskiego miały zezwolenie na zaopatrywanie się u ludności w niezbędną ilość ziemiopłodów, takich jak: mąka, kasze, zboże konsumpcyjne, bydło, tłuszcze, pasze treściwe, słoma, siano, ziemniaki, warzywa itd. W pierwszej kolejności zapasy pochodziły z folwarków oraz ze składów spółdzielni rolniczo-handlowych, elewatorów, młynów itd. Za wydane ziemiopłody, artykuły spożywcze oraz bydło oddziały wojskowe wystawiały dowód zaopatrzenia, tzw. „nariady”, wg ustalonego wzoru. Wydane artykuły miały zostać zaliczone na poczet obowiązkowych dostaw i zapłacone wg ustalonych cen (AN Kr, UW Kr, UW II 1914a). Przykładowe rozliczenie z Armią Czerwoną wyglądało następująco (według protokołu szkód wyrządzonych przez przechodzące oddziały w Państwowym Majątku Okocim, powiat brzeski): w związku z zakwaterowaniem się oddziałów wojsk artylerii i taborów (razem ok. 1000 koni) na pastwiskach i łąkach folwarku Poręba Spytkowska w dniu 29 czerwca 1945 r. jeden z oficerów, na podstawie przydziału pisemnego ze Starostwa w Brzesku, zażądał z tegoż folwarku 8 t siana z koniczyny, za które zapłacił 646,40 zł (licząc po 80,80 zł za 1 t). Następnego dnia przybyły nowe oddziały Armii Czerwonej, również kwaterujące się na łąkach i pastwiskach folwarcznych. Żołnierze z tych oddziałów wraz z żołnierzami z oddziałów stacjonujących w okolicy dokonali wielu szkód, m.in.: zabrali cały zbiór siana koniczyny (z 8 ha), zbiór lucerny (z 1 ha), zniszczyli wozami

uprawę buraków, spalili sztachety i paliki do czereśni, zabrali 30 wozów siana łąkowego, wypasali zupełnie i zniszczyli pastwiska (14 ha) oraz łąki (12 ha). Oszacowana wysokość strat, jakie wyrządzili żołnierze Armii Czerwonej do dnia 3 lipca 1945 r. w folwarku Poręba Spytkowska (po potrąceniu wpłaconej kwoty), wynosiła według miejscowych cen rynkowych 141 343,60 zł (przyjmując 300 zł za 1 q siana z koniczyny i lucerny, 250 zł za 1 q siana łąkowego, 1000 zł za 1 ha wypasionego i uszkodzonego pastwiska oraz 500 zł za 1 ha uszkodzonej i spasionej łąki) (AN Kr, UW Kr, WUZ Kr 17).

Odnotowywano także wiele przykładów samowolnej rekwizycji środków żywności przez żołnierzy Armii Czerwonej, przez co ludność była narażona na śmierć głodową. Ponadto czerwonoarmiści dopuszczali się niszczenia mieszkań i ich plądrowania (AN Kr, UW Kr, UW II 1142g: 11), m.in. napadali na domy i żądali gotówki (AN Kr, UW Kr, UW II 1142c: 233), odzieży i innych artykułów, zbierali siano, zabierali konie (AN Kr, UW Kr, UW II 1142h: 305) i różne produkty, np. masło, mleko, jaja, kanki na mleko z mleczarni i spółdzielni, mąkę z młynów, chleb z piekarni, transporty masła (AN Kr, UW Kr, UW II 3950a: 89), wywozili drewno z lasu (AN Kr, UW Kr, UW II 1142a: 655). Obok odbierania i niszczenia mienia częstym problemem były rozboje, morderstwa i gwałty na miejscowej ludności (AN Kr, UW Kr, UW II 1142h: 305). Żołnierze w pasie frontowym nie respektowali zarządzeń organów władz polskich (AN Kr, UW Kr, UW II 1142g: 11).

Urząd Wojewódzki Krakowski zalecał wszystkim podległym sobie starostwom sporządzanie sprawozdań dotyczących przypadków zabierania przez jednostki Armii Czerwonej bydła, koni, narzędzi, maszyn rolniczych, wozów i utrudniania sprzętu zbóż oraz wszystkich zatargów pomiędzy oddziałami Armii Czerwonej lub poszczególnymi żołnierzami a społeczeństwem i władzami polskimi (AN Kr, UW Kr, UW II 1142e: 225).

Zakończenie

Okupacja niemiecka, rabunkowa eksploatacja oraz bezpośrednie działania wojenne przyczyniły się do tego, iż rolnictwo województwa krakowskiego nie było w stanie zaspokoić nawet podstawowych potrzeb. Sytuacja ekonomiczna ludności była ciężka, zwłaszcza w kwestii żywienia. Wiele gospodarstw spłonęło, ziemia leżała odłogiem, brakowało inwentarza żywego. Pola były zaminowane, zachwaszczone, a lasy wyrąbane. Uszkodzono i zniszczono wiele maszyn, narzędzi rolniczych i urządzeń przemysłowych. Okupant wywiózł wszystko, co cenne. Szko-

dy i straty wojenne były największe na terenach, na których bezpośrednio toczyły się walki, i odbiły się na wszystkich dziedzinach życia gospodarczego. Ponadto województwo poniosło duże straty w związku z przemarszem oddziałów Armii Czerwonej, które niszczyły w dużej mierze rybostan w rzekach i stawach. Duże szkody powstały w wyniku przepędu bydła, m.in. w zasiewach wzdłuż ustalonych tras przegonu. Bezprawnie rekwirowano różne przedmioty i mienie osobiste.

Literatura

- Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: AN Kr), Urząd Wojewódzki Krakowski (dalej: UW Kr), sygn. UW II 1142a, *Odpis protokołu jednostronnego Nr 1 Nadleśnictwa Państwowego Krzeszowice.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142b, *Pismo Izby Rolniczej w Krakowie z dn. 25.IV.45 w sprawie niszczenia pogłowia ryb na terenie woj. krakowskiego.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142c, *Pismo Starostwa Powiatowego Bialskiego z dnia 21 grudnia 1945 w sprawie rabunków dokonywanych na terenie Kęt.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142d, *Pismo Starosty Powiatowego Nowotarskiego w sprawie niszczenia pogłowia ryb w rzekach i stawach.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142e, *Pismo Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego z dnia 6 sierpnia 1945 w sprawie rekwizycji Armii Czerwonej i zatargów z żołnierzami.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142f, *Protokół spisany w Starostwie Powiatowym w Tarnowie w dniu 25.VI.1945 w sprawie niszczenia ryb za pomocą materiałów wybuchowych.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142g, *Sprawozdanie ze stanu bezpieczeństwa i aprowizacji gminy Wilkowice.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1142h, *Wyciąg z protokołu Nr 9 posiedzenia Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tarnowie, odbytego w dniu 13 lipca 1945 r.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1143, *Pismo Powiatowego Biura Rolnego w Myślenicach.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1527, *Wyciąg ze sprawozdania pionspekcyjnego w powiecie dąbrowskim, z inspekcji przeprowadzonej przez Inspektora Wojewódzkiego w dniach od 10 do 29.X.1945.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1914a, *Odpis pisma Pełnomocnika Rządu Tymczasowego Spraw Wojennych Świadczeń Rzeczowych dotyczącego ziemiopłodów dla Czerwonej Armii i Wojska Polskiego w nowowyzwolonych terenach Rzeczypospolitej Polskiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 1914b, *Pismo Starostwa Powiatowego Bialskiego dotyczące koni dla uprawy roli.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 246a, *Brak tytułu dokumentu.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 246b, *Pismo Miechowskiego Starostwa Powiatowego Nr II/5/5/45 w sprawie przepędu bydła przez powiat miechowski.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 246c, *Pismo Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego Wydziału Weterynaryjnego L. Wet, I-c/13/45.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313a, *Powiat bocheński, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*

- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313b, *Powiat brzesko, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313c, *Powiat Dąbrowa Tarnowska, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313d, *Powiat Krakowski, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313e, *Powiat Limanowa, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313f, *Powiat Myślenice, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313g, *Powiat Nowy Sącz, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313h, *Powiat Tarnów, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313i, *Powiat Wadowice, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313j, *Powiat Żywiecki, Ankieta dotycząca działań wojennych oraz okupacji niemieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313k, *Sprawozdanie z komisyjnej lustracji powiatów zniszczonych działaniami wojennymi w województwie krakowskim i rzeszowskim: (pow. Krosno, Jasło, Dębica, Mielec, Żywiec, Tarnobrzeg), dokonanej przez Wicepremiera Janusza i inspektora Biura Kontroli Państwa, ob. Kunę Mieczysława i Sokolskiego Jana w dniach od 15.V.45 r. do 28.V.45 r.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 313l, *Województwo krakowskie Załącznik do L. II.Sz/25/0/18/46, Zestawienie gospodarstw rolnych zniszczonych na skutek działań wojennych.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 373a, *Referat Szkód Wojennych.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 373b, *Sprawozdanie z czynności Inspektoratu Odszkodowań Wojennych za rok 1945.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 373c, *Szczegółowy podział czynności Inspektoratu Odszkodowań Wojennych.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 374, *Odpis O. Szk. III-4-46 sprawozdania z działalności Inspektoratu Odszkodowań Wojennych za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1946 r.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 379a, *Zestawienie wojewódzkie, I. Utrata życia.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 379b, *Zestawienie wojewódzkie, II. Uszkodzenie zdrowia lub ciała.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 379c, *Zestawienie wojewódzkie, III. Pozbawienie wolności.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 379d, *Zestawienie wojewódzkie, IV. Wywiezienie na roboty publiczne.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 379e, *Zestawienie wojewódzkie, V. Wyszalenie i wywiezienie w niewiadomym celu.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 3950a, *Pismo Miechowskiego Starosty Powiatowego Nr Akt. II/Sp.Pol./1/5/45 dot. reagowania na nadużycia żołnierzy armii radzieckiej.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. UW II 3950b, *Sprawozdanie Starosty z Mielca wg kwestionariusza Nr O)Insp)2)1)Og)45.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16a, *Odpis pisma Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych Nr E.P.G.16/2.*

- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16b, *Odpis pisma Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych Nr P.R.I/Og/302 Departament Produkcji Rolnej, Dodatkowe wyjaśnienie w sprawie protokołów szkód.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16c, *Pismo II/Sz/25/22/45 Szkody spowodowane przez marszem wojsk Armii Czerwonej i przegonem inwentarza.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16d, *Pismo Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych Nr SM.Kanc.I.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16e, *Pismo Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych Nr 388/U.R./P/2 w sprawie odszkodowania wojennego dla rolnictwa.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16f, *Pismo Wojewódzkiego Urzędu ziemskiego w Krakowie L.II/Og/2/7/10/45 w sprawie odszkodowań wojennych dla rolnictwa Nr.388/U.R./P/2 z 30.III.45 z dnia 4 VI 45.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16g, *Powiatowy Urząd Ziemski w Brzesku sprawozdanie z przepr. zest. wywiez. mienia przez okupanta.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16h, *Województwo krakowskie, Zestawienie rolnych gospodarstw zniszczonych.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 16i, *Wykaz strat wojennych na terenie województwa krakowskiego.*
- AN Kr, UW Kr, sygn. WUZ Kr 17, *Protokół szkód wyrządzonych przez przechodzące oddziały wojsk radzieckich w Państwowym Majątku Okocim spisany dnia 3.VII.1945.*
- Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów (BOW), 1947, *Sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939–1945*, Warszawa.
- Gawryszewski A., 2005, *Ludność Polski w XX wieku*, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej (GUS), 1947, *Rocznik statystyczny 1947*, Warszawa.
- Jeziński A., Leszczyńska C., 2003, *Historia gospodarcza Polski*, Wydawnictwo Key-Text, Warszawa.
- Kaczmarek R., 2014, *Historia Polski 1914–1989*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kaliński J., Landau Z., 2003, *Gospodarka Polski w XX w.*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Krakowskie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej*, 1970, red. J. Buszko, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Roszkowski W., 2007, *Historia Polski 1914–2005*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Agricultural destruction and losses of the Krakow Province as a result of World War II

Abstract

During World War II, the entire Polish territory twice became a war zone, bearing heavy consequences. Equal or even greater losses were caused by the hostile occupation. When calculating on a per-capita basis, the destruction rate in Poland was the highest in the world. The politics of plunder contributed to the excessive exploitation of domestic resources, social income and national heritage.

The situation of agriculture in the Krakow Province after World War II was very difficult, especially in the front-line areas. The damage caused by the German occupier was of a wide-ranging nature. Plant and animal production, farms suffered.

By building pillboxes, training grounds, trenches and bunkers, large areas of arable land and sown crops were destroyed. The fields were mined, weed strewn, and impoverished. The soil lay fallow. There were neither draft or slaughter animals. Breeding animals were transported away. Houses, outbuildings, agricultural machinery and tools were destroyed. Devastation of the forest stands was a serious problem.

Most damage and destruction was caused by Soviet troops destroying, looting, plundering and requisitioning various items. Captured cattle driven off and herd grazing with bread grain led to a reduction in the supply of feedstuff and food for the local population. With the help of grenades, the state of stock in rivers and standing water was devastated.

All these affected the disastrous material situation of the rural population and caused a drastic decline in agricultural production. The Krakow Province faced a difficult task of reconstruction of agriculture from war damage.

Keywords: war damage, economy, German occupation, Red Army